

Bertha Zoltán

„Ige és versvarázs”

Pataki István ars poeticái

Ha valaki csak egyet is olvasott közülük: bizonyosan nem vonhatta ki magát a bihari költő, Pataki István verseinek varázslatos hatása alól. Egyik legutóbbi költeménye így kezdődik: „ha még van hitele ereje súlya / a költői szónak / miként a hívó harangok búgnak / én pataki istván / elrendelem az általános mozgósítást / nemzetem apraja-nagyja / forrongjon s forrjon egybe a harcra / istenes lélekből építsünk várat” (*kiáltvány helyett*). Valami olyan különleges újfajta reneszánsz szellem levegője árad belőlük, amely megtörhetetlen élet- és világszeretetével, lenyűgöző szépség- és örömmiszeretével, a természeti és az emberi csodák, a földi és égi vágyak, az eleven mindenséghez táguló óhajok és kívánalmak ígézetes és lélekemelő aurájával ragadhat magához akárkit.

Ez a vonzó, hamisítatlan pátoszt és pátoszmertességet delejezve egyesítő, reneszánszos jelleg az egyetemes létezésderű evilági és transzcendens, érzelmi és érzékfölötti, profán és szakrális dimenzióiban egyaránt megteremtődik – s egyaránt átlengi a személyes, családi, közösségi élményekre, az élet–halál nagy kérdéseire, a szerelem egészséges valóságára és titokzatos metafizikájára („érosz egére”) vonatkozó vallomásos és bölcseleti témavonulatok sokaságát; de képes átítatni, átszínezni még a Partium-vidéki, bihari, nagyváradi tájhaza történelmi és mai állapotára,

s az egész magyarság, a kisebbségi nemzet aggasztó sorsára figyelő – s a nyomorúság keserű vagy groteszk költői látleteit nyújtó – költemények hangulatát is: az elmélyült, megszenvedett hit és remény sugallatos spiritualitásának segítségével („szétvert darabolt / jutalmul dobta Trianont / csonkolónak sosem fáj a csonk / mely szétdobálva is összeforr / bitorló nem ülhet felette tort / bénítani sem lehet / a test kiveti a lélekidegent / felkel és jár / épül és gyógyul / mert szabad lelkében / maga Isten trónol”). Vagy idézhetjük egy igazán telitalálatos, kesernyésen epigrammatikus versét is (*a nemzeti minimumról*): „az üldözött / kéri az űzöt / ha már levágta lábát / adja vissza a cipőfűzöt”. Vagy máshol azt karikírozza szarkasztikus keserűséggel, hogy a kisebbségi magyarság tényleges önrendelkezési esélye csak megfogyatkozásának, netán elmúlásának árán érhető el: „üres templomban a pap / csak a segílyt várja / hogyha nem hoz a holland / majd csak küld az árja (...) magyar anyó hallgatja / kertjében kapálva / unokája helyett lesz / autonómiája” (*partiumi magyar falu 2012*). Az összeölelkező egzisztenciális mélységperspektívák és magasságszférák („csak ki mélységet ismer / tudja / mi a magasság”) üzenetei így azután a felszabadult lírai formajáték végtelen távlataiban is bravúrosan ér-

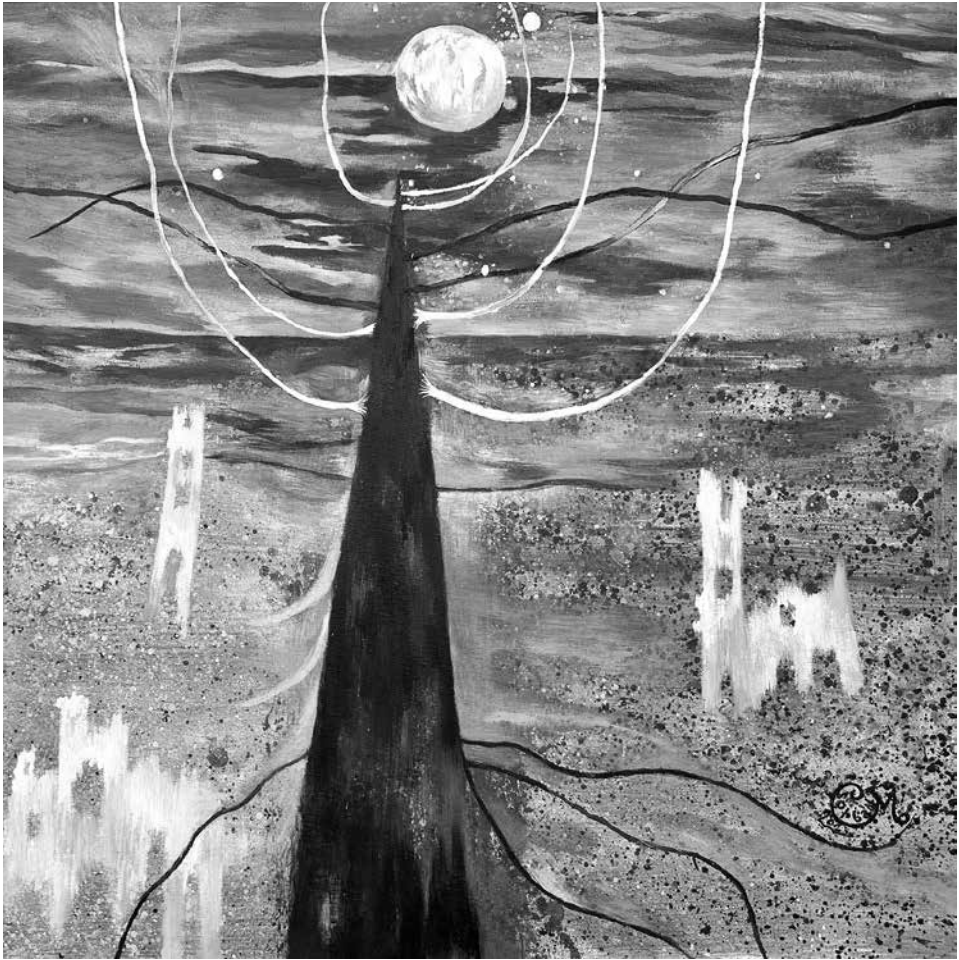
vényesülhetnek: ezek a versek megint mintha régi énekmondók, vágánsok és jokulátorok, vígkedvű deákok és népközeli költőzsenik újjászülető, frissen, üdén megújulva reinkarnálódó alkotásai lennének. A bájjal és kellemel telítetten lüktető sorok mámorító ritmusa, a zsongítón folyékony-gördülékeny intonáció, a vaskosat is légies-sé szublimáló humor és kedélyesség, az ironia és önironia sokrétű, vibráló megnyilatkozása, a tréfás-maszkos alakváltoztató szerepjátszás, a szó- és nyelvjátékos hajlékonyságba simuló gondolat- és hangulatjáték megejtő mágiája, a bűvölő, bájoló rímvariációk éteri, mesebeli, tündéries árnyalatgazdagsága, a csillogó, sziporkázó asszociációk és képzetkörök lendületes összefűzése (a kanyargó, indázó szófűzés): mind-mind a hang- és mondatlejtés, a dallammenet, a villódzó jelentésképzés igazi mesterévé avatja ezt az orfikus és próteuszi alkatú modern lírikus művészt.

Pataki István valóban a szavak zsonglőre – szuggesztíven szellemes, ötletes mestere –, létérzésének és létszemléletének gyökerei messzi (de élénk) költészettörténeti hagyományokba nyúlnak – miközben sugárzó maisága, kortárs aktualitása, jelenkori érvénye is elementáris hatású. „A Pataki-vers hamisítatlan ízét, sajátos karakterét a kortárs lírában unikum-számba menő nyelvi humora és játékosága adja. A szerző őseredeti talentummal megáldott homo ludens, aki a játékot a költői létforma lényegének tekinti, s aki akkor boldog és akkor van elemében, ha játszik. Ennek megfelelően a nyelvi, stílus- és szerepjáték változatos formában és sokféle regiszteren szólal meg verseiben” – összegzi

minderről a jeles irodalomtörténész, Ködöböcz Gábor.

Pataki István sorjázó újabb kötetiben (*Az angyal érkezése és távozása*, 2015; *Mintha vízen járnék*, 2017; *Nagymerev nem búcsúzik*, 2019; *de poesis*, 2019; *Istentől Istenig*, 2022) az ars poetica-szerű versei is mind kedélyes, humoros, derűs, rímes, játékos remeklés. Ironikus és önironikus villanásokkal, csipetnyi rezignációval – akárha Arany János keserédes önvallomásaiban. Összetett hangzatuk és hangulatuk miatt elragadók tehát, még ha látszólag egyszerű versbeszéd igézne is itt. De valami bűvös sugárzás ezt az egyszerűséget a lét- és világkép-összegzés titokzatos magaslatába emeli. Valami különös bölcséleti – mert letisztult bölcsességet magába szívó – erő telíti a számvetés, a számadás, az önarckép-rajzoló, önportré-festő őszinteséget, bájt, finom illúziótlanságot. Klasszikum és modernség együtt: időtlen örökérvényűség és frivolan mai frissesség egyszerre és szervesen összevegyülve árad belőle.

Önlefokozó gesztusok (kisbetűs verscímeikkel és önmegszólításokkal, önmegnevezésekkel) és reális önjelölések markírozzák a valóságos hétköznapi költői én és az eszményeket, a feladhatatlan ideálokat mindig fenntartó lírai alany erkölcsi és emberi szilárdságának, méltóságának karakterjegyeit. A poétikumban megszépülő élet szeretetének és örömeinek igazságértékeit. Az élet, halál, szerelem, magyarság, emberség, emberi és nemzeti lét, humanitás és divinitás ősi-örök élményegyüttesének, fundamentális léttapasztalatának kristályossá kigyöngyöző szentenciáit. Mint Petőfinél: tiszta beszéd, tiszta érzés, tiszta világlátás

Világfa és Tejút

és világertelmezés. Még szelíden csipkelődve, vidáman élcelődve a világon és önnönmagán is. Félig-meddig tréfásan elképzelve az utókort, ahogy rácsodálkozik az ő emlékére. És parodisztikus stílusimitációval játszadozva, amiként felidézük őt. Meg a többi költőt. Hogy a mai gyerekek szerint (*rendhagyó irodalomóra*) a költők nem csak verseket írtak, hanem emberek is voltak, „az egyik ellövette fél lábát ágyúval / – a másik vadkannal ütközött / – tökjő fej mindegyik / – mindig szerelmesek voltak / – meg nem szerették őket eléggé / – az egyik hasba rúgta terhes menyasszonyát / – a másik kedvesére megengedte a gázt”, „sokat ittak”, „józanon meg sokat harcoltak a népért”, Petőfi vitézi verseitől „mind elhulltak az ellenek”, de hogy ma is élnek-e költők, azt már csak fél füllel hallotta az egyik gyerek a bátyjától, hogy talán van még egy, akit a falu ugyan kevésre becsül, de a költészet azért mégiscsak fontos és nagy hatású, zárja le az elmélkedések groteszk sorát napjaink tanító nénije. De még az ilyesféle alulstilizáló nyelvi formákból is kidomborodik, még a banális vagy triviális megfogalmazásokat gunyorosan vagy öngunyorosan karikírozó szövegjáték közegében is rendíthetetlen lesz például, ami Petőfi szállóigéjében „szabadság, szerelem” kettőseként vonult be kortalanul aktuális vágyképzeteink közé: „tanító néni kérem / a költők ugye furcsa lények / kihaltak mint a bölények // gyerekek / itt élt egyikük / akihez csendben beme gyünk (...) látjátok itt írta a verseket / mívéseket és nyerseket / harsogott és hersegett / s mert emelte síró népét / elvitték az írógépét / csak papíron futó tollal / vívódott az utókorral / néha az eget nézte / vagy egy lenge nőt / virágot

szedett meg levegőt / itt nyögött hörögött / álmodott csillagot rögöt / evett ivott és nemzett / fontos volt neki az ölelés s a nemzet” (*látogatás a pataki istván emlékházban*). Emelte síró népét: igen, az erdélyi magyarság román kommunista diktatúrát szenvedő kálváriája és passiója közepette a költők főként tartották a lelket a kisebbségi magyarokban. A magyar kultúra minden téren áldozatvállaló képviselőiben lehetett bízni, hogy lelkiileg és erkölcsileg is kiemelik a magyarságot abból a fertőből és nyomorúságból, amelybe a magyargyűlölő sovén politikai hatalom igyekezett belefojtani embert, nemzetet s minden értelmet. Ezért tiltották be abban az időben még az írógépeket is, számozták meg vagy kobozták el őket. Félték az igaz szó morális hatalmától, hogy az majd fölébe kerekedik az ő egész gyalázatos elnyomó gépezetüknek. Elvitték tehát az írógépét is a költőnek, s még jó, ha őt magát nem mondjuk a Duna-deltai kényszermunka- vagy haláltáborokba.

A mondanivaló súlyos – de a felidézése mindennek már élénk, élőbeszéd-szerű, könnyed és látszólag laza, s végig üdén és elegánsan, rímesen-ritmikusan futó vers- és dallammenet, magával ragadó zeneiség, muzikalitás, miközben mívesen cizelláló megkomponáltság, áttetszőn csillogó transzparencia kíséri. Különös sugárzással. Mert a felhőtlen komorság és a komor felhőt-lenség elegye: valami igazán különlegesen szuverén hangon közvetíti ezt a világertelmező látásmódot, a mély-ségperspektívák és magasságtávlatok dimenzióinak üzenetét, sugallatait, asszociációit. A költő a mélyből szól: de profundis, a mélységből kiáltozik a megváltó reménység után, az égiek se-

gítségéért fohászokodva. Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni. De onnan is fölfelé tekint, tehát emelkedni vágyakozik, az „excelsior” ösztönével és az önmeghaladó eleváció kívánalmával – s a fentiek pedig lehajolnak, lenyúlnak, magukhoz ölelik az utánuk sóvárgókat. Áthatják, átítatják őket. Az immanencia így feltétlenül rászorul a transzcendencia hitére, kegyelmére. Ha a költő a mélységeket járja (a hazát is a mélyben, miközben azt – az illyési látomás szerint is – a magasban képzelet és álmodja) – felülről, az érzékfölöttiség birodalmából szerzi és nyeri a biztatást, a szférikus kilátásokat. S az elhívó és megmentő szózatokat is onnan: hiszen a magasból az abszolút személyes és teremtő és megtartó létező, maga az Isten szól. Egyént és közösséget is ez a végtelen univerzalitás véd meg: az emberben is visszhangzó tökéletesség hangja, a művészi varázslat, a versvarázs mint a prófétikus vagy isteni igé és kijelentés. Az evangéliumi, üdvörténeti bizonyosság szava. Botorság volna ezt tagadni „sivár lélekkel”, hiszen így a félelmen is úrrá lehet a meggyőződés: a metafizikai és történelmi, a szellemi és antropológiai mélységek és magasságok összeforranak, mint őseinkben, s az isteni és emberi létezésben való részesülés megajándékoz a kiteljesíthető életformával, sőt a halandóságon túlmutató, azt felülmúló örökkévalóság igézetével. Mindez a létbölcséleti jelentéstartomány a röviden illanó verssorokba delejező hatással sűrűsödik bele: „a költő mélyből szól / isten a magasból / figyelj szavukra / földi halandó // utánad nyúl isten / a költő felemel / ne tagadd őket / sivár lélekkel // ige és versvarázs / ha áthatja lényed / megvéd erőt ad / sosem kell félned // mélység

és magasság / összeforranak benned / mint ősök vére / tanítanak lenned // a költő mélyből szól / isten a magasból / figyelj szavukra / földi halandó” (*alkalmi intelmek biztatással*).

Kettős természetű az ember; létét bináris oppozíciók keretezik: fény és sötétség, fent és lent, élet és halál. Félelem és remény, sírás és kacagás. A karácsonyi csoda, a krisztusi megtestesülés egyszerre hoz vigaszt és örömet. A karácsony egzisztenciális és eszkatológiai axióma – mert ahogy az istenség emberré lesz, hogy újjászülethessen és beteljesedhessen az ősidők és a végidők egybesimuló katarzisa, úgy lesz ereje, súlya, ontológiai vitathatatlansága a kezdetben volt és az időtlenséggé lényegülő isteni igék létigazságának. Az Ige testté lett – hogy egyúttal és újra felülbíráhatatlan, pantokrator Igeként maradjon fent örökkön-örökké. Ezt átlátva kívánja a költő hasonlóképpen a maga szóigazságát is létigazsággá nemesíteni, egzisztenciális érvényűvé és jelentőségűvé növelni – a megváltó megszületésben rejlő üzenetet követve: „azokért jöttem akik sírnak / gyógyírnek enyhe vigasznak / s azokért is kik kacagnak / örülve minden kacatnak // azokért jöttem akik vártak / ne legyen néma a várta / s azokért is kik tagadnak / súlya legyenek a szavaknak” (*azokért*). Alfa és ómega összeér; „potentia pura” és „actus purus” összefonódik – hogy Arisztoteléstől kezdve beleborzonghassunk a kezdetet megelőző és a véget követő titok csendjébe, még a pusztaság lehetőségét a végtelen teremtés rejtélyével összekapcsoló versírás kapcsán is; hogy beleremeghessünk a nyelvet a nyelvmentültség misztériumával összeolvasztó talányba – abba, amit a tér és idő és vég nélküli ősállapot, változhatatlan

ősállandóság, eternitás sugalmaz: „az utolsó verset / úgy kellene megírni / mint az elsőt / ha nem írtam volna meg” (*az utolsó*). Hogyan juthatunk az első elé és az utolsó után, amikor is a világlehelet önmagába tér vissza? A költő a világtéremtést, az emanációt utánozza; a szellem kiárad, megfog, csendet és zajt, vígságot és fájdalmat, ijedelmet és áhítatot kelt; a világ Isten alkotása, az alkotás isteni aktus, s lehetőségeivel a költészet a lehetetlent kísérti meg. „A Szó, amely Isten, redőiben őrizi az emberi nem történetét az első naptól fogva, s minden nép történetét annak nyelvében” – idézi Jean Pierre-től *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* biblikus című remekművében Sütő András. A vers, a poézis is tehát isteni minőséget hordoz, lehetségesség és lehetetlenség kényes határán egyensúlyozva, mint egy nép is akár, a magyarság, az elszakított erdélyi magyar nép, amelynek megmaradásesélyét Reményik Sándor az „ahogy lehet” nevezetes szentenciájában foglalta össze, vagy a „lehet, mert kell” szillogizmusában, a sokszor – egy időben például Makkai Sándornál – felötlő „nem lehet” kétségbeesettségére is válaszképpen. A vers tehát valóságos szellem, lélek, világszellem: „a vers / lélek rend-

je / fogamzás sikolya / halál csendje // gyermekzsvaj / fuldoklás lélegzet átok / özvegyi jaj // virrasztás magunk felett / önfeledt ölelés / árva rettenet // vert seregünk / s a verhetetlen / szabadságmámor / a lehet / s a lehetetlen // a vers / a vers / maga az isten” (*de poesis ex cathedra*). Ezért nem adhatja fel a költő sem az eszményeit, sem a hivatását. Ifjú szívekben él tovább, mint Adyval szólva az igaz sorsvállaló és másokért viaskodó költők mind, étellel-halállal dacolva, s még talán az Istent is ámulatba ejtve: „nem adom fel / és nem adom alább / borzongj meg élet / vigyorogj halál / nem adom fel / és nem adom alább / ámuljon isten / köpködjön galád / nem adom fel / és nem adom alább / értetek élek / s bennetek tovább” (*üzenet mindenkorra*).

S aki érti és érzi e költészet rezdüléseit: abban valóban és bizvást zsonganak tovább a költő élő és éltető lírai gondolatai. A megindítón létösszegző, kötetzáró számvető darabból pedig kiváltképpen: „hatalmam ha volt – / csak magamon / kacagtam minden hatalmon / s azokon / akik kinevettek / mert szeretni mertem / felemelve vagy leverten / istent nemzetet hazát és nőt / s áldottam bölcsőt temetőt” (*magyarnak maradtam*).

Portré Ágiról